

М. М. Яланська,

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНОМОВНОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ДОШКІЛЬНЯТ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. НЕСТАЙКА)

У статті розглядаються характерні особливості сучасної україномовної прози для дітей дошкільного віку на матеріалі казкових повістей В. Нестайка. Розглянуто основні лексико-семантичні характеристики в аспекті лінгвостилістичного аналізу.

Ключові слова: художня література для дітей, казка, дошкільнята, лінгвостилістичний, лексико-семантичний.

В статье рассматриваются характерные особенности современной прозы для детей дошкольного возраста на материале сказочных повестей В. Нестайко. Рассмотрены основные лексико-семантические характеристики в аспекте лингвостиллистического анализа.

Ключевые слова: художественная литература для детей, сказка, дошкольники, лингвостиллистический, лексико-семантический.

In the article, typical peculiarities of the modern Ukrainian prose for the children of under-school age are analyzed on the material of fairytale stories by V. Nestayko. There are investigated major lexical-semantic features in the aspect of linguostylistic analysis.

Key words: fiction for children, fairytale, preschoolers, linguostylistic, lexical-semantic.

Мова дитячої літератури посідає особливе місце у загальному літературно-художньому дискурсі. Її поліфункціональність та багатогранність зумовлена цілим рядом факторів, у яких змістова складова, сформована соціальними, дидактичними, гносеологічними та іншими чинниками, постійно впливає на формальну – лінгвістичну – складову. Художні твори для дітей одночасно навчають, виховують, розважають, стимулюють мисленнєву та мовленнєву діяльність, розширюють світогляд та позитивно впливають на загальний розвиток маленького чи юного читача. Втім, щоб художній твір для дітей виконував усе розмаїття необхідних функцій, автор має врахувати особливості сприйняття художнього тексту дітьми відповідного віку.

Мета статті – розглянути деякі лінгвостилістичні характеристики сучасної української прози для дошкільнят. Варто зазначити, що література для малюків дошкільного та молодшого шкільного віку відіграє особливу роль у загальному дитячому розвитку, формуванні мовних навичок та навичок сприйняття художнього тексту. Усе це має велике значення у подальшому процесі пізнання дитиною навколишнього світу: «Літературні твори розвивають і поглиблюють, доповнюють новими гранями естетично-образний світ дитини» [1, с. 85]. Аналізуючи твори різних письменників, призначені для дітей на цьому етапі розвитку, вчені поступово формують принципи створення дієвої та розвиваючої літератури для дітей дошкільного віку, визначають письменників, які найбільш вдало справляються з таким нелегким завданням. На сьогодні вивчення україномовної літератури для дошкільнят характеризується актуальністю, оскільки ця частина українського художнього дискурсу ще не здобула комплексного висвітлення у роботах сучасних науковців. Нові умови та реалії сучасного життя ставлять перед авторами нові творчі завдання, а отже, дають науковцям-лінгвістам новий матеріал для аналізу.

Матеріалом нашого дослідження стали твори відомого українського письменника Всеволода Зіновійовича Нестайка. Письменник, що увесь свій творчий шлях протягом кількох десятиліть присвячує дитячій літературі, на сьогодні залишається одним з найбільш популярних і затребуваних авторів. Однією з характерних рис його індивідуального стилю є активна та кропітка робота над словом: широкий діапазон мовних засобів завжди відповідає авторському задуму, кожне слово виконує відповідну функцію і є важливим елементом репрезентації як художньої цінності твору, так і його виразного потенціалу у формуванні багатого вокабуляру та засвоєння дітьми мовних норм через художнє слово. У його доробку є твори для читачів різного віку, проте ми звернемо увагу на лінгвістичні характеристики саме творів для дошкільнят. Автор завжди у своїх роботах враховує вікові особливості сприйняття цільового читача, для якого призначено певний художній текст, відповідно, формує у творі певну мовно-семантичну площину, яка забезпечить відповідні дидактично-розвивальні функції і водночас створить належну атмосферу казковості, що зацікавить малюка.

Розглядаючи основні особливості творів для дошкільнят, написаних В. Нестайком, у лінгвостилістичному аспекті, ми спираємося на роботи С.Я. Єрмоленко, П.С. Дудика, О.Д. Пономаріва. Також підґрунтям для аналізу стали роботи, у яких розкриваються характерні особливості художньої літератури для дітей, зокрема дослідження О. М. Папуші, Н. Я. Дзюбишиної-Мельник, Л. М. Овдійчук, Е. І. Огар, Г. І. Атрошенко та інших.

У нашій статті ми звернемося до таких популярних на сьогодні казкових повістей В. Нестайка для дошкільнят, як «Пригоди Журавлика», «Пригоди близнят-козенят», «Пошукове бюро знахідок «Кузя, Зюзя і компанія». Названі твори орієнтовані на читачів дошкільного віку, що відповідним чином вплинуло як на структуру творів та їх змістове наповнення, так і на мовностилістичні характеристики. Сюжети названих творів динамічні та цікаві, проте водночас твори не перевантажені надмірними деталями, складними лексичними чи синтаксичними конструкціями, що могли б ускладнити сприйняття сюжету чи знизити зацікавлення дитини казкою.

Найбільш яскраво функціонально-стилістичні характеристики виявляються на лексичному рівні. У дошкільному віці дитина активно і безперервно поповнює словниковий запас і формує базові мовні навички.

Через лексичний рівень письменник реалізує не лише розважальну та дидактично-виховну функції, репрезентовані здебільшого через змістове наповнення та подієве тло твору, але й стимулює маленьких читачів до розширення словникового запасу через художнє слово. Крім того, відповідні групи лексики дозволяють створити той чи інший настрій твору, увиразнити зображувані події, надати відповідної експресії характеристикам персонажів, зробити більш яскравими фрагменти, що містять описи.

Наприклад, зображуючи казкові події, автор досить часто перетинає у сюжеті два світи: реальний світ людей і казковий світ тварин чи вигаданих персонажів. Так, у казковій повісті «Пригоди близнят-козенят» головними персонажами виступають справжні хлопчики, поряд з якими автор поміщає чаклунів, королеву, тварин, що говорять, а у творі «Пригоди журавлика» поряд з головним персонажем, що є птахом, який живе у своєму особливому світі птахів і тварин з власним ритмом і правилами співіснування, з'являються персонажі, представлені реальними людьми (мисливці, хвора дівчинка тощо). Таким чином, через відповідні тематичні групи лексики автор більш чітко окреслює та деталізує те чи інше тло розгортання подій і водночас надає читачеві широкий лексичний матеріал для осмислення.

Скажімо, у казковій повісті «Пригоди близнят-козенят» широко представлені характерні для дитячої картини світу тематичні групи лексики, наприклад, група, одиниці якої називають їжу і страви (*морозиво, цукерки, манна каша, пончик, коржі з маком, варення* та ін.) Більше того, у контекстуальному оточенні та з урахуванням специфіки зображуваних персонажів, наведена лексика, що зазвичай сприймається як нейтральна, позбавлена експресивності, в аналізованому творі набуває виразного позитивного чи негативного забарвлення: наприклад, словосполучення «манна каша» набуває негативної конотації, тоді як «морозиво», «цукерки» – виразно позитивною, відповідно до характерних вподобань дітей. Таким чином, початково нейтральна лексика здатна набувати додаткового стилістичного забарвлення у контексті дитячого твору. Досить широко у названій повісті також представлені тематичні групи лексики, що називають предмети побуту, речі (*каруселі, гойдалка, іграшки, ляльки*), місця, характерні для дитячої картини світу (*дитсадок, зоопарк, цирк, кіно*), людей, що традиційно оточують малюків (*мама, вихователька*). Такі групи лексики відбивають відповідні реалії дитячого життя, відтак, дозволяють письменникові поєднати фантастичні події і казкових персонажів з певними елементами дитячої буденності, що дає можливість забезпечити ефективне засвоєння дитиною згаданих подій та характеристик, можливість спроектувати описану у казці подію чи персонажа на власне життя, відтак, це дозволяє також більш ефективно реалізувати дидактично-виховну функцію, у тому числі і з допомогою відповідних мовних засобів. Це спостерігаємо і у казковій повісті «Пригоди журавлика», у якій головним героєм виступає птах, і відповідно до цього автор, користуючись загальною темою, подає широкий тематичний ряд лексем на позначення птахів (*журавель, сокола, горобець, чижик, очеретянка* та ін.), поповнюючи лексикон дитини відповідними одиницями.

Досить широко автор використовує прийом римування при утворенні подвійних лексем, здебільшого представлених сполученням прикладки і означуваного слова, наприклад: *близнята-козенята, Відівас-Пампас, штучки-орючки, порошок-потішок, баба-жаба* тощо. Такі лексеми привертають увагу дітей, сприяють красому сприйняттю і легкому запам'ятовуванню, надають тексту ритмізованості, образності.

Привертає увагу надзвичайне синонімічне розмаїття творів для дошкільнят. Так, скажімо, автор вводить у текст різноманітні лексеми з денотатом «говорити», що можуть через використання тих чи інших синонімів набувати різних конотацій та експресивного забарвлення. Поряд зі звичними для дитини і нейтральними за змістовим наповненням лексемами «говорити», «розповідати», «розказати» з'являється стилістично маркований відповідник «балакати», а також цілий ряд синонімів з експресивним навантаженням на зразок «прогундосити», «зашамкотіти» тощо: «*Козенята-козенята!* – *прогундосив Вітя. – А кроку ступити самим не дають.*» [4, с. 6]; «*А жебрак тим часом спритно підповз ближче до шпарки і зашамкотів*» [4, с. 7]. У казках, де головними персонажами виступають тварини, цей синонімічний ряд розширюється відповідними контекстуальними синонімами – дієсловами на позначення звуків, які діти чують від тварин: жаба *кумкає*, журавлик *курличе*, сокола *скрекоче*. Ще одним поширеним прийомом є використання автором синонімічних повторів, коли на позначення однієї дії письменник одночасно використовує два чи більше синонімів, що можуть відрізнятися стилістичною маркованістю чи експресивним навантаженням, наприклад: «*Дуже пр-р-рисмно, – ви-цирився-усміхувся Грай!*» [4, с. 88]; «*І весело заспівав-закричав-закурликав*» [4, с. 73]. Таке оформлення лексем відіграє важливу роль у створенні відповідної атмосфери розгортання подій та характеристики персонажів, а також є надзвичайно ефективним засобом розширення словникового запасу читачів, формування синонімічних та асоціативних рядів лексем у мовленнєвій діяльності дитини. Крім того, такий прийом сприяє формуванню динамічності сюжету, відсутність якої може знизити загальний інтерес малюка до твору.

Поряд з типово дитячою лексикою автор широко використовує і «дорослу» лексику, що позначає реалії світу дорослих, наприклад, назви професій і посад (*професор, доктор наук, президент*): «*То ж доктор бо-лотяних наук, професор комахознавства Жабурин Жабурин Кваквакум... Навіть президент нашого болота Бусол Лелекович Черногуз прислухається до думки шановного Жабурина Жабриновича*» [4, с. 73]. Як бачимо, через відповідне лексичне розширення контексту автор майстерно пов'язує реалії дорослого світу зі світом казкових персонажів-тварин. Це дозволяє створити яскраві характеристики персонажів, поповнити словниковий запас дітей, передати відповідну атмосферу легкого гумору, що є прикметною рисою ідіостилу В.Нестайка.

Особливе місце в аналізованих повістях посідає експресивно забарвлена лексика з позитивною або негативною конотацією. Найбільш широко представлена група лексем на позначення характеристик людини, наприклад, іменників *дражлило, хуліган, вереда, боягуз, зрадник, запроданець, підлабузник* та ін.; прикметників на зразок *рідний, ніжний, лагідний, гарний, хороший, добрий, злий, слухняний, чемний, жорстокий*. Наведені лексеми дозволяють влучно і коротко репрезентувати персонажа через його характерну рису, уникаючи дета-

лізованих описів, нехарактерних для творів, орієнтованих на дошкільнят. Крім лексики, у якій одразу закладена відповідна експресивна оцінка, позитивна чи негативна, автор також широко послуговується лексемами з відповідними суфіксами згрубілості чи зменшено-пестливими суфіксами. Мовлення, дії і характеристики негативних персонажів супроводжуються активним вживанням форм слів із семантикою згрубілості, репрезентованою через відповідний суфікс як-от: «*Біля вогнища сидів здоровеннецький ікластий кабанюра...*» [4, с. 17]; «*Заріжу! – заревів Бош Бермак і вже змахнув ножакою...*» [4, с. 30]. Натомість, наприклад, мовлення та характеристика мами як основного репрезентанта позитивних якостей в аналізованих казкових повістях наповнене зменшено-пестливою лексикою з відповідними суфіксами: «*Козенята мої рідненькі!*» [4, с. 67], «*Не плачте, мої дорогесенькі!*» [4, с. 68], «*На хвилиночку залишила гніздо, а ти вже й вилупився! Гарненький мій!*» [4, с. 77]. Також часто автор зображає персонажів через відповідні зменшено-пестливі форми, характерні для дитячого мовлення, зокрема, у називанні тварин та птахів: *журавлик, горобчик, котик, цуцена, козенятко, ягнятко* тощо. Таким чином, створюється відповідне емоційне поле сприйняття персонажів та подій, а діти під час читання засвоюють українську емоційно-оцінну лексику різної частиномовної приналежності.

Для створення динамічності та атмосфери напруженості перебігу сюжетних подій автор також широко використовує різноманітні звуконаслідування, які, наприклад, позначають ті чи інші звуки і найчастіше увиразнюють дієслова, включені до контексту речення: «... *не встигнеш і оком моргнути, як він тебе – цан!*» [4, с. 131], «...*торбинка легенька, підхопить її теплим духом – хон! – і згорить порошок-потішок...*» [4, с. 65], «*А Бом Штекс – шурциць! – у вікно, та перекидом надвір... А тітонька Кобила я-ак хвицьне! – Бом Штекс злетів мало не під хмари та – дяп! – на землю*» [4, с. 36].

Таким чином, розглянувши ряд лексико-семантичних особливостей у лінгвостилістичному аспекті на матеріалі казкових повістей В.З.Нестайка, можемо зробити висновок, що автор широко використовує експресивний потенціал української лексики для створення влучних характеристик персонажів, емоційного навантаження їх мовлення, майстерного поєднання казкових елементів з реаліями життя дитини, що сприяє не лише підвищенню інтересу до художнього слова, але й розвиває словниковий запас та загальний світогляд маленьких читачів. Багатоаспектність напрямку спонукає нас до подальших досліджень цього матеріалу.

Література:

1. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Художній стиль і мова творів для дітей/ Н.Я. Дзюбишина-Мельник // Культура слова: Республіканський міжвідомчий збірник. – Вип. 42. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 85-89.
2. Дудик П. С. Стилістика української мови: навч. посібник / П. С. Дудик – К. : Видавничий центр «Академія», 2005.
3. Єрмоленко С.Я. Методи стилістичних досліджень / С. Я. Єрмоленко // Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Грамота, 2007. – С. 13-17.
4. Нестайко В. З. Кузя, Зюзя і компанія: Казкові повісті./ В. З. Нестайко – К. : Країна Мрії, 2012.